

STRUKTURALISME DALAM ILMU LINGUISTIK

NIK SAFIAH KARIM

*Jabatan Pengajian Melayu
Universiti Malaya*

1. Pendahuluan

Dalam ilmu linguistik istilah strukturalisme perlu diberi definisi yang teliti, untuk mengelakkan salah faham. Terdapat dua pengertian utama:

- (1) Pada satu segi istilah ini bermaksud “pendekatan analisis bahasa yang memberikan perhatian yang eksplisit kepada pelbagai unsur bahasa sebagai struktur dan sistem” (Harimurti 1982). Dalam hal ini semua pendekatan linguistik dalam abad ke-20 boleh dikatakan bersifat struktural.
- (2) Dari segi yang lain pula istilah strukturalisme dikaitkan dengan pendekatan-pendekatan yang berkembang pesat di Eropah dan di Amerika Syarikat, masing-masing dikenali dengan ciri-ciri tersendiri. Dua aliran yang terkemuka ialah aliran Prague di Eropah dan aliran deskriptif di Amerika.

Demi kesempurnaan perbincangan, kertas kerja ini akan membincangkan kedua-dua aspek strukturalisme ini.

2. Pendekatan-pendekatan Sebelum Strukturalisme

Bahasa telah menjadi bahan kajian sejak zaman berzaman. Pada masa dahulu persoalan-persoalan bahasa telah menarik minat, antara lain, ahli-ahli falsafah, tatabahasa dan kritikan sastera. Sarjana-sarjana falsafah masa lampau, seperti kumpulan Stoic, Plato dan Aristotle, sering membincangkan asal usul dan sifat-sifat bahasa. Tradisi ini berlanjutan hingga sekarang, dengan ahli-ahli falsafah memberi perhatian, antara lain, kepada persoalan-persoalan di sekitar makna, kebenaran, logik dan falsafah bahasa.

Dalam bidang tatabahasa penyelidikan terhadap bahasa-bahasa Yunani dan Latin memulakan satu tradisi yang kemudiannya menimbulkan konsep tatabahasa "preskriptif", iaitu tradisi yang menekankan aspek penggunaan bahasa yang "betul". Tradisi ini berkembang dan mempengaruhi kegiatan kebahasaan seluruh benua Eropah. Bahasa juga telah menjadi satu bidang penting bagi golongan kritik sastera sejak zaman dahulu lagi. Bidang retorik, misalnya, amat bergantung kepada analisis teks bahasa.

Dalam abad kesembilan belas pendekatan yang amat berpengaruh ialah pendekatan sejarah (juga dikenali sebagai linguistik diakronik dan filologi). Disebabkan pengaruh bidang fizik mekanistik dan teori evolusi biologi, maka pendekatan dalam bidang ilmu bahasa condong ke arah menganalisis bahasa dari segi sejarah yang selaras, dari segi pertumbuhannya, dengan tumbuhan dan haiwan. Seperti kata Bopp (1827:1):

"Languages must be regarded as organic bodies, formed in accordance with definite laws; bearing within themselves an internal principle of life, they develop and they gradually die out, after, no longer comprehending themselves, they discard, mutilate or misuse . . . components or forms which were originally significant but which have gradually become relatively superficial appendages."

(Dipetik daripada Sampson, 1980)

Hasil daripada pendekatan ini maka perbincangan kebahasaan dalam abad kesembilan belas tertumpu hanya kepada aspek-

aspek sejarah dan perbandingan bahasa. Perubahan mula berlaku dengan pendekatan yang dibuat oleh Ferdinand de Saussure, yang kini dikenali sebagai “bapa linguistik moden”.

3. de Saussure dan Linguistik sinkronik

Buah-buah fikiran utama de Saussure terkandung dalam bukunya *Course in General Linguistics*. Aspek yang membuat de Saussure terkenal ialah konsep beliau terhadap linguistik sinkronik, iaitu kajian terhadap bahasa sebagai sistem yang wujud pada satu masa yang tertentu. Ini dipertentangkan dengan linguistik diakronik, yang melihat bahasa dari segi sejarah dan perkembangannya.

Konsep linguistik sinkronik dikemukakan untuk mengatasi kelemahan-kelemahan pendekatan sejarah/komparatif. De Saussure berpendapat bahawa satu aspek yang tidak dipentingkan oleh penganut-penganut pendekatan sejarah ialah aspek pengguna bahasa. Pengkajian bahasa dari segi sejarah tidak memberi apa-apa maklumat mengenai fungsi bahasa dari segi orang yang menggunakan bahasa tersebut, kerana sejarah bahasa tidak penting bagi seseorang penutur sewaktu penggunaan sesuatu bahasa itu. Yang penting ialah hubungan antara unit-unit bahasa dan dalam konteks sistem bahasa itu sendiri.

Sebagai contoh, bahasa Inggeris membezakan unsur kepanjangan pada vokal sehingga [sit] berlainan maksudnya daripada [si:t]. Hal ini, sebaliknya, tidak penting bagi penutur bahasa Melayu. Demikian juga, bahasa Inggeris (dan bahasa Melayu) membezakan /l/ daripada /r/, yakni kedua-duanya adalah fonem berasingan. Bahasa Jepun pula tidak membezakan antara kedua-duanya; bagi mereka /l/ dan /r/ tergolong ke dalam satu fonem. Inilah yang dimaksudkan dengan konsep bahasa bagi de Saussure, satu kesatuan yang mengandungi “a network of relationships” dan di mana nilai tiap-tiap unsur bergantung kepada nilai antara satu sama lain. Bagi de Saussure:

“A language comprises a set of ‘signs’, . . . each sign being the union of a *significant* (a “signifier” or portion of speech-sound)

with a *signifie* (a 'signified', or portion of meaning); but individual signs cannot be considered in isolation, since both their pronunciation and their meaning are defined by their contrasts with the other signs of the system; without the system provided by a given language, we have no basis for individuating sounds or concepts." (Sampson 1980: 39-40).

De Sassure juga terkenal dengan konsep '*langue*' dan '*parole*'. Konsep ini terbit daripada pandangan beliau terhadap bahasa sebagai 'fakta sosial' (social fact), satu konsep sosiologi yang diperkenalkan oleh Durkheim.¹

Selaras dengan pemikiran demikian dalam bidang sosiologi, de Sassure juga membezakan antara fakta-fakta fizikal bahasa, iaitu pertuturan yang sebenarnya dihasilkan oleh seseorang penutur, yang dipanggilnya *parole*, dan sistem keseluruhan bahasa, yang berdasarkan ciri-ciri fizikal bahasa tetapi yang bukan merupakan gejala fizikal. Aspek yang kedua ini dinamakan *langue* oleh de Sassure. "The concrete data of *parole* are produced by individual speakers, but language is not complete in any speaker; its exists perfectly only in a collectivity." (Sampson 1980:46). Dalam hal ini sumbangan utama de Sassure ialah kebijaksanaan beliau menentukan sifat bahasa yang perlu dikaji. Bagi beliau penyelidikan terhadap bahasa hendaklah ditumpukan terhadap sistem linguistik yang lebih abstrak (*langue*) dan tidak seharusnya terhadap pertuturan (*parole*), dan bahawa bahagian bahasa yang lebih dasar bukan terletak pada ciri-ciri luarnya, iaitu penghasilan fonetik dan referensi semantik, tetapi sebaliknya terhadap sistem dalamnya.

Pendekatan yang bersifat sinkronik serta pegangan yang membezakan antara *langue* dan *parole* ini membawa aliran struktural. Ahli-ahli bahasa meninggalkan aspek-aspek sejarah

---

¹ Mengikut Durkheim fakta-fakta sosial adalah "idea" (representations in the collective mind of a society). Masyarakat, mengikut Durkheim, terdiri daripada pengguna-pengguna/peraturan-peraturan tertentu yang berkesan, dan oleh itu pengguna adalah sama seperti benda-benda konkrit seperti batu dan sebagainya. contoh fakta-fakta sosial ialah peraturan tata susila, undang-undang dan syarat-syarat perlakuan lain.

bahasa dan penyelidikan yang bersifat diakronik, lalu menumpukan perhatian kepada aspek-aspek sinkronik bahasa. Jika ditinjau perkembangan ilmu linguistik pada awal abad ke-20, pengaruh de Sassure amat jelas. Allerton (1979), sewaktu membicarakan pengaruh de Sassure ke atas linguistik moden, telah mengemukakan perkaitan seperti yang terdapat dalam Rajah 1, iaitu yang terbahagi kepada dua:

(a) Pengaruh secara langsung, seperti yang kelihatan pada mazhab-mazhab:

1. Geneva (Bally, Sechehaya, Frei)
2. Prague (Trubetzkoy, Jakobson, Vachek, Danes' Firbas)
3. London (Firth, Bazell, Robins, Halliday)
4. Copenhagen (Hjelmslev)

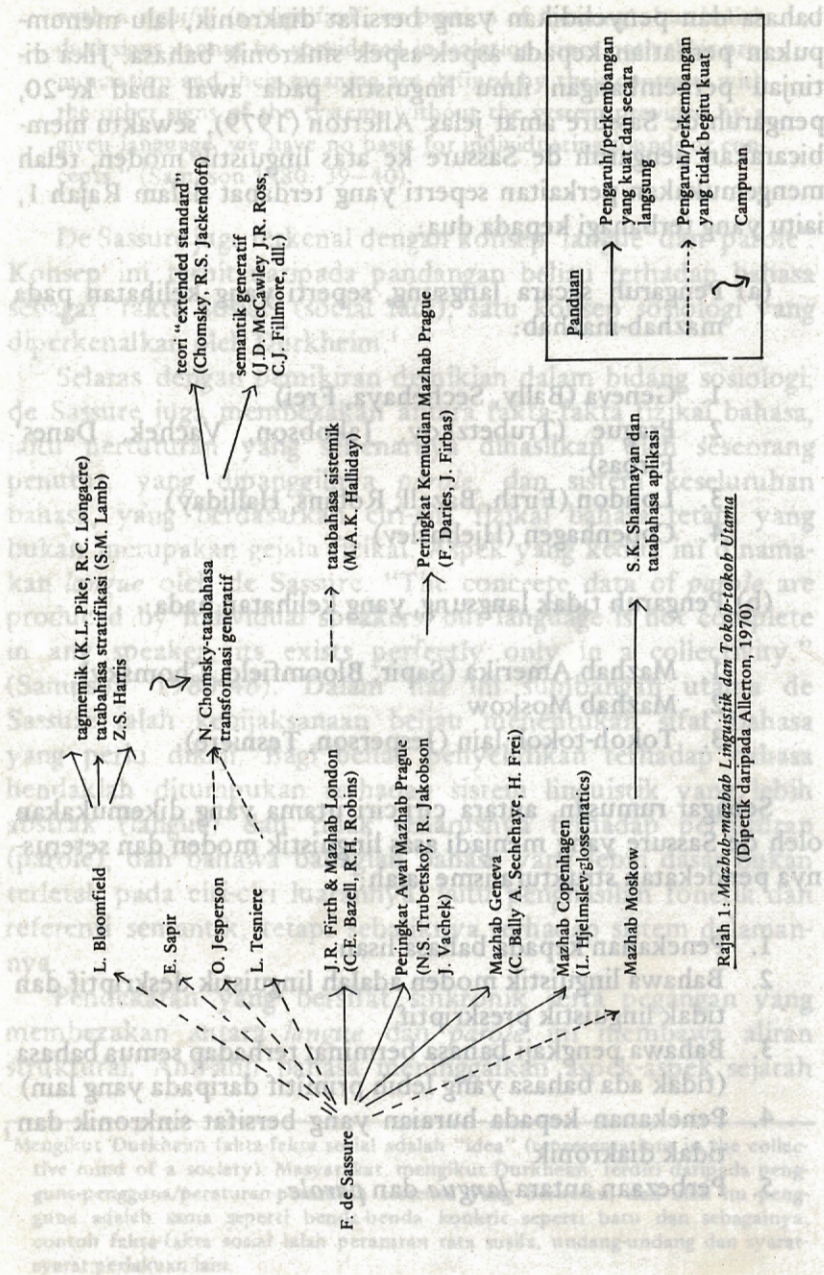
(b) Pengaruh tidak langsung, yang kelihatan pada:

1. Mazhab Amerika (Sapir, Bloomfield, Chomsky)
2. Mazhab Moskow
3. Tokoh-tokoh lain (Jespersen, Tesniere)

Sebagai rumusan, antara ciri-ciri utama yang dikemukakan oleh de Sassure yang menjadi asas linguistik moden dan seterusnya pendekatan strukturalisme ialah:

1. Penekanan kepada bahasa lisan
2. Bahawa linguistik moden adalah linguistik deskriptif dan tidak linguistik preskriptif
3. Bahawa pengkaji bahasa berminat terhadap semua bahasa (tidak ada bahasa yang lebih primitif daripada yang lain)
4. Penekanan kepada huraian yang bersifat sinkronik dan tidak diakronik
5. Perbezaan antara *langue* dan *parole*

Rajah 1: *Mazhab-mazhab Linguistik dan Tokoh-tokoh Utama*
(Dipetik daripada Allerton, 1970)

4. Strukturalisme

Secara kasar pendekatan strukturalisme bermaksud bahawa "each language is regarded as a *system of relations* . . . the elements of which — sounds, words etc. — have no validity independently of the relations of equivalences and contrast which hold between them." (Lyons 1969). Dua aspek penting menyertai pendekatan struktural, iaitu aspek *sosial* dan *formal*. Dengan sosial dimaksudkan bahawa tujuan utama pendekatan ini ialah untuk menghuraikan bagaimana bahasa itu benar-benar digunakan oleh penutur-penuturnya; formal pula bermaksud bahawa semua keputusan dibuat berdasarkan bukti-bukti empirikal.

Pandangan tradisional terhadap bahasa meliputi konsep-konsep *composition* (sesuatu unit kompleks itu terdiri daripada unit-unit lain yang lebih kecil) dan *correlations* (tiap-tiap unit mempunyai perkaitan dengan yang lain), atau dikenali juga dengan istilah-istilah *form* (bentuk) dan *meaning* (makna). Istilah moden bagi kedua-dua konsep ini ialah *expressions* dan *content*. Pada peringkat *expression* struktur bahasa dilihat dari dua segi — *bunyi* dan *perkataan*, yang bidang masing-masing diberi nama *fonologi* dan *tatabahasa*. Pada peringkat *content* makna menjadi tumpuan: istilah bagi bidang ini ialah *semantik*.

4.1. Aliran Struktural: Pendekatan Eropah

Pada amnya, aliran struktural meliputi tahun-tahun 1925–1950 dan bermula dengan pendekatan deskriptif. Pendekatan ini terbit daripada hasil penyelidikan yang intensif terhadap dialek-dialek dan dari perkembangan yang pesat dalam bidang fonetik.

Di Eropah tokoh yang paling terkenal daripada aliran ini ialah Nikolai S. Trubetzkoy, seorang ahli bahasa yang berasal dari Rusia. Sewaktu mengajar di Vienna beliau bersama-sama temannya, Roman Jakobson yang tinggal di Prague, telah memelopori pendekatan ini. Jakobson dan rakan-rakannya di Prague telah menubuhkan Persatuan Linguistik Prague (Cercle Linguistique de Prague). Merekalah yang memulakan pen-

dekatan yang kemudiannya dikenali dengan beberapa nama, antaranya: Mazhab Prague, Mazhab "fonemik" Prague, linguistik struktural dan linguistik fungsional. Konsep-konsep dasar aliran ini mula diperkenalkan kepada dunia ilmu linguistik pada "First International Linguistic Congress" di The Hague, Belanda (1920) dan pada "First International Congress of Slavic Phonologists" di Prague (1929). Kesannya ke atas dunia ilmuan amat menggemparkan, dan buku rujukan utama mazhab ini ialah *Grundzuge der Phonologie* terbitan 1939, oleh Trubetzkoy (Edisi Inggeris, *Principles of Phonology* 1969). Mengikut Sampson, "Trubetzkoyan phonology, like that of the American Descriptivists, give a central role to the phoneme; but Trubetzkoy, and the Prague School in general . . . were interested primarily in the paradigmatic relations between phonemes, i.e. the nature of the opposition between the phonemes that potentially contrast with one another at a given point in a phonological structure, rather than in the syntagmatic relations which determine how phonemes may be organised into sequences in a language." (hal. 107-108).

Secara kasar pendirian mereka dapat disimpulkan sebagai berikut. Pertamanya mereka lebih berminat terhadap *sistem* dan tidak terhadap ciri-ciri kecil dan terperinci. Mereka tidak mengkaji tiap-tiap ciri terkecil sesuatu bahasa, tetapi lebih cenderung untuk mengenali struktur keseluruhan, iaitu apakah *sistemnya*. Ini bererti bahawa tiap-tiap unit bahasa ditinjau pada mulanya sebagai sebahagian daripada sistem.

Aliran ini juga menumpukan perhatian yang rapi terhadap persoalan mendefinisikan dan mengenalpasti *fonem*. Aspek ini dimulakan pada zaman Trubetzkoy dan mencapai kemajuan akibat daripada penyelidikan ahli-ahli bahasa mazhab Prague. Pendirian mereka (dan ahli fonetik lain di Eropah) terhadap konsep fonem ialah "regardless what actual *sounds* or "phones" were emitted by a speaker on a given occasion, the unit of *language* was not the "phone" but the "phoneme."

Pendekatan ini mempunyai keselarasan dengan pendirian de Saussure mengenai unit asas dalam huraian linguistik. De Saussure membezakan antara *langue* dan *parole*; "fonem" tidak

lain daripada unit *langue*, sementara "phone" adalah unit *parole*.

Satu lagi sifat istimewa mazhab Prague ialah konsep "fungsional" yang mereka anuti. Dengan ini dimaksudkan bahawa mereka menganalisis bahasa dengan tujuan untuk memperlihatkan fungsi-fungsi yang dimainkan oleh tiap-tiap komponen struktur bahasa dalam konteks penggunaannya. Yang membezakan pendekatan mereka daripada pendekatan-pendekatan lain ialah mereka bukan setakat melihat dan menghuraikan bahasa, tetapi menerangkan ciri-ciri bahasa. "Ahli-ahli bahasa mazhab Prague melihat bahasa seperti melihat sesuatu jentera, iaitu dengan tujuan untuk memahami fungsi yang dimainkan oleh tiap-tiap bahagian dan bagaimana bahagian-bahagian itu berhubung antara satu sama lain." (Sampson, hal. 104).

4.2. *Aliran Struktural Pendekatan Amerika*

Serentak dengan perkembangan buah fikiran de Saussure di Eropah, secara bersendirian, bidang linguistik sinkronik sedang diterokai di Amerika, iaitu melalui kegiatan-kegiatan yang dipelopori oleh Franz Boas. Boas dan rakan-rakannya berhadapan dengan masalah-masalah yang tidak pernah dialami oleh ahli-ahli bahasa Eropah, iaitu keperluan menghuraikan bahasa yang amat berlainan sifatnya daripada bahasa-bahasa yang pernah mereka kenali, yang penutur-penuturnya makin berkurangan, dan yang sejarahnya tidak diketahui, iaitu bahasa-bahasa orang "Red Indian". Maka lahirlah satu tradisi baru dalam bidang penyelidikan bahasa, iaitu tradisi huraian, kerana "the description of an individual language was an end in itself, or a necessary first stop towards understanding the wider culture of a particular community." (Sampson hal. 59). Aliran ini dipanggil aliran deskriptif. Buku Boas, *A Handbook of American Indian Languages* (1911) memberi gambaran tentang pendirian aliran ini, yang telah melahirkan banyak ahli penyelidikan dan timbunan bahan bahasa yang berharga.

Tradisi deskriptif ini dilanjutkan dan diberi pendekatan falsafah oleh seorang ahli bahasa yang terkenal, iaitu L. Bloom-

field. Di samping memperdalam bidang deskriptif, Bloomfield memberi status saintifik kepada bidang linguistik di Amerika.

Dunia pemikiran tahun-tahun dua dan tiga puluhan dipengaruhi oleh teori "logical positivism" Rudolf Carnap. Bloomfield sendiri amat dipengaruhi oleh bidang psikologi yang dikenali sebagai behaviourisme. Pada satu segi behaviourisme adalah satu prinsip metodologi sains, iaitu "a rule which says that the only things that may be used to confirm or refute a scientific theory are inter-personally observable phenomena, rather than . . . people's introspections or 'intuitions' . . ." Maka lahir lah satu generasi ahli-ahli bahasa yang menumpukan perhatian kepada aspek-aspek "observable" pada bahasa dan mengeneppikan aspek-aspek yang ada hubungan dengan 'introspection' atau intuisi. Dari segi cabang-cabang ilmu linguistik, *fonologi*, *morfologi* dan *sintaksis* adalah cabang-cabang yang dapat dikaji sebagai "observable data"; semantik, sebaliknya, tidak dapat dikaji secara saintifik kerana sebahagian besar daripada cirinya mempunyai kaitan dengan fikiran dan prasangka. Buku Bloomfield, *Language* (1932) adalah buku utama bagi aliran ini.

Kesan positif behaviourisme ialah kemunculan satu tradisi huraian terhadap struktur-struktur bahasa yang amat tepat dan saintifik, dan pengeneppian cara-cara huraian yang tidak berasaskan teknik-teknik sains. Akibat daripada pendirian begini ialah penyelidikan yang menumpukan perhatian kepada aspek-aspek *struktur* bahasa; maka lahir lah istilah "strukturalisme" bagi pendekatan sedemikian yang berbeza sedikit daripada pengertian yang dipegang oleh ahli-ahli bahasa di Eropah.

Kesan negatif behaviourisme ialah penekanan yang terlalu berat terhadap aspek-aspek formal penyelidikan bahasa. "The Descriptivists, then, thought of general linguistics more as a body of techniques of description than as a body of beliefs about the nature of language." (Sampson hal. 74). Bahkan, terdapat suatu peringkat dalam perkembangan tradisi ini di mana pengikut-pengikutnya memberi perhatian semata-mata kepada aspek teknik-teknik penyelidikan (discovery procedures), iaitu bahawa "the purpose of formalization in linguistics was to express procedures which could be applied to derive the correct

grammar of a language from a corpus of observed data in a purely mechanical way."

Dari segi kuantiti, penghasilan aliran deskriptif di Amerika tidak dapat ditandingi. Jabatan-jabatan linguistik muncul dengan banyaknya di seluruh negara itu, disokong oleh pembiayaan yang amat lumayan. Guru sekolah mendapati kegiatan-kegiatan linguistik banyak membawa manfaat; demikian juga pengembang agama, yang menggunakan teknik-teknik penyelidikan ini untuk mengkaji bahasa-bahasa masyarakat terpencil yang mahu mereka kristiankan. Sewaktu Perang Dunia Kedua teknik-teknik mengajar bahasa yang terbit daripada aliran ini membantu angkatan bersenjata Amerika di daerah-daerah Pasifik dan Timur Jauh. Oleh kerana keghairahan pengikut-pengikutnya, disertai penghasilan dan penerbitan bahan-bahan kajian yang banyak, pengaruh aliran deskriptif atau struktural ini amat luas, bukan setakat di Amerika tetapi juga di negara-negara lain di dunia.

Di Amerika selama setengah abad aliran ini berkembang dan berpengaruh. Antara tokoh-tokoh lain di samping Bloomfield ialah C.F. Hockett, H.A. Gleason, K.L. Pike, E.A. Nida, dan Z.S. Harris. Terdapat juga beberapa pencabangan yang merupakan penekanan-penekannya yang tertentu. Dua terkenal ialah pendekatan *tagmemik* oleh K.L. Pike dan *tatabahasa stratifikasi* oleh Sydney Lamb.

5. Penutup

Dunia linguistik moden kini telah menerima beberapa pembaharuan. Paling menggemparkan ialah pendekatan transformasi-generatif yang dibawa oleh Noam Chomsky yang mempengaruhi bukan saja penyelidikan bahasa di Amerika tetapi juga di daerah-daerah lain. Di Eropah khususnya di England teori-teori M.A.K. Halliday, yang meneruskan usaha-usaha J.R. Firth, mendapat sambutan. Mazhab-mazhab lain juga mempunyai kemajuan masing-masing tetapi oleh kerana sekatan-sekatan bahasa, tidak begitu luas tersebar, misalnya usaha ahli-ahli bahasa Rusia.

Linguistik muncul sebagai ilmu sains hanya pada awal abad

kedua puluh. Kini disiplin itu boleh dikatakan telah mencapai taraf kematangannya. Aliran struktural turut memberi sumbangan yang besar.

Rujukan

Allerton, D.J. 1979. *Essentials of Grammatical Theory*, London: Routledge & Kegan Paul.

Bopp, F., 1827. "Über J. Grimm's Deutsche Grammatik."

de Sassure, F., 1916. *Course in General Linguistics* (ed.) C. Bally dan A. Sechehaye, revised English edition. (ed.) Collins, 1974.

Harimurti Kridalaksana, 1982. *Kamus Linguistik*, Jakarta: Penerbit PT Gramedia.

Lyons, J., 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*, London: Cambridge University Press.

Sampson, G., 1980. *Schools of Linguistics*, London: Hutchinson.